

УДК 374.71

Фрига І. О.*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДОРΟΣЛИХ

У статті схарактеризовано форми освіти дорослих. Визначено основні проблеми у сфері освіти дорослих. Розкрито поняття «доросла людина», визначено підходи до виявлення характеристик дорослого учня, обґрунтовано вимоги до ефективності процесу навчання дорослих. Доведено необхідність розширення форм освіти дорослих. Констатовано, що окрім формальної, корисними для реалізації концепції навчання впродовж життя можуть бути неформальна та інформальна освіта. Перелічено інституції форм освіти. Зазначено, що головним завданням освіти дорослих є створення умов для навчання людини для реалізації її життєвих цілей та прагнень. Виділено позиції, що характеризують концепцію навчання протягом життя.

Ключові слова: освіта дорослих, форми освіти дорослих, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, доросла людина.

Сучасна наука розвивається настільки швидко, що часто професійні знання, здобуті людиною, вже за кілька років стають застарілими. Це актуалізує необхідність постійного оновлення професійних знань фахівців, зокрема педагогічних працівників. Вирішенню проблеми сприяє активізація досліджень особливостей освіти й виховання дорослих, пошук сучасних організаційних форм, методів і засобів їх інтенсивного навчання, визначення оптимальних інтервалів між періодами навчання, функціонування курсів підвищення кваліфікації.

У Концепції розвитку освіти дорослих в Україні наголошується, що головним завданням освіти дорослих в Україні є створення культурно-освітнього середовища, яке здатне забезпечити сприятливі умови для навчання й виховання на принципах Life education (освіта впродовж життя). Це і буде той професійно-освітній та культурний простір, що формує в людині духовно-етичні цінності й активно пропагує здоровий спосіб життя. На думку Л. Сігаєвої, «Освіта дорослих має глибоку життєву зумовленість, де відбувається значне накопичення знань у всіх сферах науки, техніки та культури; відбувається розвиток демократичних починань, що сприяють активній соціологічній позиції; кардинально змінюється життєвий і професійний шлях кожної людини» [5, с. 44].

Важливими для дослідження проблем безперервної освіти вважаємо праці з андрагогіки. У цьому напрямку працюють Л. Анциферова, В. Гаргай, С. Змеєв, В. Маслова, М. Ноулз, Р. Сміт, П. Джарвіс, Л. Турос та ін. Дослідження питань безперервності освіти фахівців різних профілів у різний час здійснювали О. Аббасова, О. Вербицький, Б. Гершунський, І. Дяченко, В. Кучинський, З. Малькова та ін. Під час аналізу наукових джерел ми опирались на розуміння поняття «освіта дорослих» як комплексу безперервних процесів навчання – як формального, так і всього спектру його неформальних форм і видів, за допомогою яких дорослі люди розвивають свої здібності, збагачуються знаннями, удосконалюють професійні кваліфікації або застосовують їх у новому напрямку.

Проте проблемі особливостей навчання дорослого учня не приділялося належної уваги. З огляду на це, метою статті є розкрити особливості навчання дорослих.

В. Маслова стверджує, що андрагогіка – це наука про навчання дорослих, що обґрунтовує діяльність дорослих, які навчаються, та педагогів, які працюють з ними [3]. Освіта впродовж життя охоплює навчання особи від дошкільного віку і впродовж усього свідомого життя. Аналіз документів і меморандумів провідних міжнародних організацій, у яких відбито концепцію навчання протягом життя, дозволив

*© Фрига І. О.

Л. Айзіковій виділити позиції, що характеризують цю концепцію:

1. Поняття «навчання протягом життя» охоплює навчання, що проходить через весь життєвий цикл із раннього дитинства до глибокої старості. Воно включає формальну (formal) освіту (початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ВНЗ), неформальну освіту (nonformal) (спланована навчальна діяльність загальнокультурного та професійного спрямування за межами офіційних навчальних закладів) та інформальну/соціально-побутову/спонтанну (informal) форму навчання (індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів у навколишньому культурно-освітньому середовищі).

2. Освітні системи не можуть більше робити акцент на навичках виконання певних завдань, а мають зосередитися на розвитку в учнів умінь приймати рішення і розв'язувати завдання, а також вчити їх навчатися самостійно та разом з іншими.

3. Навчання людей вимагає нової системи освіти. Навчання, що базується на запам'ятовуванні значного обсягу інформації, при якому вчитель є центральною фігурою, а весь процес навчання здійснюється в чіткій відповідності до жорстких офіційних директив, має поступитися місцем навчанню нового типу, орієнтованому на індивідуальні потреби кожного учня.

4. Основою навчання протягом життя є базові компетенції, яких мають набути всі учні для повноцінної реалізації своїх особистих і соціальних потреб.

5. Суттєвої трансформації вимагає система підготовки вчителів, яким самим необхідно оволодівати новими вміннями, ставати тими, хто навчається протягом життя для засвоєння нових знань, педагогічних ідей і технологій.

6. Національні системи навчання протягом життя мають бути зіставлюваними на базі спільних загально визначених стандартів [1, с. 63-64].

Реалізована на практиці концепція неперервної освіти (навчання тривалістю в життя – lifelong learning) дає змогу дорослій людині одержувати необхідні на кожному етапі різні блоки компетентності, а інформація й теоретичні знання стають стратегічними ресурсами країни і разом із рівнем розвитку освіти в багатьох випадках визначають її суверенітет і національну безпеку. Для вирішення поставлених перед суспільством завдань освіти необхідно надати можливості, які дають змогу людині:

- навчитися пізнавати, тобто забезпечити необхідним інструментарієм дорослу людину для розуміння того, що відбувається у світі;
- навчитися працювати, щоб здійснювати в навколишньому середовищі необхідні зміни;
- навчитися жити по-сучасному, щоб брати участь у всіх видах людської діяльності та співпрацювати з іншими людьми;
- навчитися, нарешті, просто жити [6, с. 99-100].

Проте важливо також звернути увагу на розширення форм освіти дорослих і розвиток не лише формальної, але й неформальної та інформальної освіти. Розглянемо детальніше названі форми освіти

Формальна освіта – це система спільної, вищої та професійної освіти, що здійснюється на основі державних стандартів [4]. Після отримання формальної освіти видається документ державного зразка: сертифікат, диплом або документ про професійну кваліфікацію. Термін «формальна освіта» передбачає наявність спеціальних установ та організацій, а також те, що система освіти функціонує відповідно до офіційної програми, яка розробляється та реалізується з ініціативи держави.

С. Змеєв узагальнив ознаки формальної освіти: 1) здійснюється у спеціально створених освітніх закладах; 2) забезпечує оволодіння систематизованими знаннями, вміннями та навичками; 3) передбачає цілеспрямовану діяльність суб'єктів навчального процесу; 4) здійснюється спеціально підготовленим персоналом; 5) завершується

отриманням загальновизнаного документа про освіту (диплома, сертифіката).

Неформальна освіта – це будь-яке організоване навчання, здійснюване за межами системи формальної освіти, що його доповнює. Це забезпечує засвоєння умінь і навичок, необхідних для соціально та економічно активного громадянина країни [4]. Ця освітня діяльність структурована, вона має освітню мету, певні часові рамки, інфраструктурну підтримку та здійснюється усвідомлено. Отримані знання не сертифікуються, хоча це можливо. Неформальна освіта – це курси, гуртки за інтересами, школи мистецтв, ремесел, громадські об'єднання, семінари, лекторії, клуби, станції туризму, які орієнтовані на нове самовизначення, оновлення, а також глибоку інформативність. Зазвичай ця форма освіти не передбачає отримання дипломів дорослими [2].

Останнім часом на неформальну освіту є попит серед дорослих. Організація навчання на різних курсах, вивчення іноземних мов, участь у гуртках за інтересами, оволодіння новими інформаційними технологіями тощо сприяють піднесенню статусу дорослої людини серед інших, утвердженню свого «Я». Неформальна освіта відрізняється тим, що в ній беруть участь ті, хто разом створили одну програму, чий цілі, план реалізації й основний зміст приймаються всіма членами групи [6, с. 39].

До *інформальної* освіти відносять процес, що здійснюється продовж всього життя, в якому кожен набуває погляди, цінності, навички, знання з повсякденного досвіду й отримує освітній вплив з ресурсів свого середовища, починаючи від сім'ї та сусідів, від місця професійної діяльності, спілкування, ігор, від бібліотеки та засобів масової інформації [4].

Отже, сучасна освіта дорослих має здійснюватися в різних формах (формальній, неформальній, інформальній) та створювати умови для засвоєння знань, формування умінь і навичок для реалізації життєвих цілей людини.

Ідеологія та методологія додаткової освіти дорослих розвиваються й удосконалюються. Освіта дорослих – це комплекс організованих процесів утворення, незалежно від змісту, рівня та методу, формальних чи інших, що продовжують або доповнюють освіту, що отримується у загальноосвітніх навчальних закладах та ВНЗ, а також практичне навчання, завдяки якому особистості, які розглядаються в якості дорослих суспільством, частиною якого вони є, розвивають власні здібності, збагачують свої знання, покращують свою технічну та професійну кваліфікацію або отримують нову орієнтацію та змінюють свої погляди або поведінку в подвійній перспективі.

Вивчення питань освіти дорослих займається наука андрогогіка (від гр. *andros* – «доросла людина»; *androgogge* – «керівництво, виховання») – це новий напрямок знань про людину, який акумулює в собі результати всебічних досліджень процесу освіти дорослих на філософському, соціально-економічному, спеціально-педагогічному, соціально-психологічному рівнях [4].

Сьогодні не існує єдиного наукового визначення терміна «доросла людина», але узагальнюючи відповідні визначення різних науковців, до дорослих людей можна зарахувати будь-яку людину, яка в житті поводить себе усвідомлено й відповідально, зайнята певною справою, тобто має відносно сформовані фізіологічні й психологічні функції. Доросла людина відрізняється досить високим рівнем самосвідомості: вона усвідомлює себе більш самостійною, самокерованою особистістю, незалежною в матеріальному (економічному), юридичному, моральному, психологічному відношеннях, а також має значний власний життєвий досвід. Аналіз науково-методичної літератури показує, що можна визначити дорослого, який навчається, як людину, що володіє п'ятьма основними характеристиками: усвідомлення себе все більш самостійною особистістю; накопичення все більшого запасу життєвого досвіду, що стає важливим джерелом навчання його самого і його колег; готовність до навчання визначається його прагненням за допомогою навчальної діяльності вирішити свої життєво важливі проблеми і досягти конкретної мети; прагне до невідкладної реалізації

отриманих знань, умінь, навичок і якостей; навчальна діяльність зумовлена тимчасовими, просторовими, професійними, побутовими, соціальними факторами.

Саме загальне визначення дорослої людини було надано фахівцями UNESCO: «Дорослий – будь-яка людина, визнана такою в тому суспільстві, до якого вона належить». Так, у нашому суспільстві ми називаємо дорослою людину, яка досягла фізіологічної, психічної та соціальної зрілості, має певний життєвий досвід, сформований високий (і постійно зростаючий) рівень самосвідомості, виконує ролі, традиційно закріплені суспільством за дорослими людьми, та бере на себе повну відповідальність за своє життя і поведінку.

Серед основних причин, чому важливою є освіта дорослих, можна назвати такі: допомагає виживати та жити красиво; економічна потреба; основа громадянського суспільства.

О. Огієнко зазначає: «Навчання та освіта дорослих становлять важливу міру, що необхідна у відповідь на ті виклики, з якими ми стикаємося. Навчання та освіта дорослих є ключовим компонентом цілісної й всеосяжної системи навчання та освіти впродовж всього життя, що охоплює формальне, неформальне та інформальне навчання і яка прямо або опосередковано призначена як для молодих, так і для дорослих учнів. Навчання та освіта дорослих пов'язані із забезпеченням таких умов і процесів для навчання, що мають привабливий характер і враховують потреби дорослих, як активних громадян. Вони пов'язані з розвитком самостійної, незалежної особистості, з творенням та перебудовою її життя в складних і швидко мінливих культурних, соціальних та економічних умовах – на роботі, в сім'ї, в громаді та суспільстві» [7].

Серед фундаментальних визнаних міжнародних положень додаткової освіти дорослих необхідно зазначити [там само]: 1) право на освіту в будь-якому віці є одним із важливих прав людини, тому воно має отримати законодавче оформлення; 2) пріоритетне завдання освіти дорослих – забезпечити людину розумінням навколишнього світу, знаннями та вміннями, необхідними для повноцінного, творчого та задоволеного життя у сучасному суспільстві; 3) проблеми розвитку освіти дорослих необхідно розглядати в термінах особистісно орієнтованого підходу, орієнтуючись у процесі відбору змісту та вибору форм і методів навчання на інтереси розвитку людини як особистості, а також активного і компетентного суб'єкта різних видів соціальної діяльності; 4) діяльність різних за своїми конкретним завданням освітніх закладів необхідно сфокусувати на формуванні та збагаченні таких загальнозначущих особистісних якостях, як громадянськість, соціальна мобільність, здатність до всебічної участі в житті суспільства; 5) освіта має забезпечити довічний розвиток людини і тому має стати природною складовою частиною її життя в будь-якому віці; 6) навчальна діяльність не є відокремленою сферою життєдіяльності дорослої людини, вона має бути інтегрована з іншими видами її соціальної діяльності в єдиний та цілісний процес довічного збагачення її духовного світу і творчих потенцій; 7) відмінності між формальною, неформальною та інформальною освітою дорослих мають умовний характер; не важливо, яким чином отримано наявні в людини знання і вміння, але важливо, щоб вони були, і реальний рівень компетентності працівника має бути визнаний документально.

Дослідниця О. Огієнко зазначає, що освіта дорослої людини стає ключовою цінністю суспільства знань, створюючи умови для збагачення творчого потенціалу дорослої людини упродовж життя на трьох доступних рівнях: 1) особистісному та культурному, 2) професійному, 3) соціальному та громадянському [там само].

Як чинники, від яких залежить інтенсивність старіння інтелектуальних функцій людини, учені найчастіше називають обдарованість (внутрішній чинник) та освіту (зовнішній чинник). Тому якісна безперервна освіта дорослих (підготовка, перепідготовка і постійне підвищення кваліфікації працівників) є важливою умовою не лише

професійного, а й інтелектуального розвитку людини.

Отже, освіту дорослих можна визначити як сферу освітніх послуг для осіб, віднесених до дорослих осіб, які навчаються. Саме розвиток цієї сфери освіти призвів до значних змін сучасної освіти, благодійно вплинув на розвиток формальної, традиційної освіти і призвів до появи нових форм і видів навчання людей у різному віці. Розвиток дорослих поставив перед ученими, які займаються проблемами освіти, нові питання й проблеми, змусив переглянути деякі погляди на сам процес навчання, на освітню справу.

Освіта дорослих має бути процесом неперервним, як соціальний самозахист і необхідність, де кожна людина, без огляду на своє матеріальне положення та релігійний світогляд, має право на власний шлях здобуття освіти від дитинства до пізньої старості, як спосіб інтелектуального і професійного оновлення [5].

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку вбачаємо в більш детальному вивченні особливостей навчання дорослих людей як суб'єктів дистанційного навчання.

Література:

1. Айзікова Л. В. Концепція навчання протягом життя у міжнародних документах і дослідженнях / Л. В. Айзікова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Педагогіка. – 2012. – Т. 199. – Вип. 187. – С. 62-64.
2. Мартіросян О. І. Перспективи розвитку освіти дорослих у контексті Європейської інтеграції [Текст] / О. І. Мартіросян; Благодійний фонд ім. А. С. Макаренка // Педагогічний процес: теорія і практика. – К., 2007. – Вип. 4. – С. 78-84.
3. Маслова В. Основы андрагогики. Терминологический словарь-справочник / [сост. В. В. Маслова]. – Мариуполь, 2004. – 19 с.
4. Онушкин В. Г. Образование взрослых: междисциплин. словарь терминологии [Текст] / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. – СПб. – Воронеж, 1995. – 231 с.
5. Сігаєва Л. Є. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні [Текст] / Л. Сігаєва. – К. : ЕКМО, 2009. – 44 с.
6. Сігаєва Л. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні у другій половині ХХ ст. / Л. Сігаєва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. Серія : Педагогічні науки / [за ред. В. Будака, О. Пехоти]. – Миколаїв : МНУ В. О. Сухомлинського, 2011. – Вип. 133. – С. 97-101.
7. Огієнко О. І. Андрагогічний підхід у неперервній освіті дорослих [Текст] : метод. рекомендації / О. І. Огієнко. – К.; Суми : Сумський ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 40 с.

Фрига І. А.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ВЗРОСЛЫХ

В статті охарактеризовані форми освіти дорослих. Визначені основні проблеми в сфері освіти дорослих. Розкрито поняття «дорослий», визначені підходи до виявлення характеристик дорослого ученика, обґрунтовані вимоги до ефективності процесу освіти дорослих. Доведено необхідність розширення форм освіти дорослих. Констатовано, що крім формальної, корисними для реалізації концепції освіти впродовж життя можуть бути неформальна та інформальна освіта. Перераховано інститути форм освіти. Зазначено, що основною задачею освіти дорослих є створення умов для освіти людини, для реалізації його життєвих цілей та прагнень. Виділено позиції, що характеризують концепцію освіти впродовж життя.

Ключові слова: освіта дорослих, форми освіти дорослих, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта, дорослий чоловік.

Fryha I. A.

FEATURES OF TEACHING ADULTS

The article describes the forms of adult education. The basic problems in the field of adult education are determined. The concept of «adult» is disclosed; the approaches are specified with the aim of the identification of the adult student's characteristics; the requirements for the effectiveness of adult learning process are substantiated. The necessity of expanding adult education forms is proved. It is stated that in addition to the formal education may be useful non-formal and informal education for realizing the concept of lifelong learning. Forms of educational institutions are listed. It is noted that the main task of adult education is to create conditions for training a person in order to realize his life goals and aspirations. The positions characterizing the concept of lifelong learning are highlighted.

The formation of new approaches to the adult education system has led to the emergence of the open education idea, the main qualities of which, as a rule, include: open entrance to a higher educational institution; open planning of training; freedom in choosing a teacher; freedom in choosing time, rhythm and pace of learning; freedom in choosing a place of study. Active methods of non-formal adult education have become more and more popular recently: presentations, seminars, webinars, business and role games, trainings, small group discussions, modeling and implementation of projects, training activities, etc. The difference between non-formal learning from traditional academic learning lies in approaches to the organization of interaction with adults, in methods of communication, in the distribution of responsibility for results, in the very motivation to study.

Key words: adult education, formal education, non-formal education, informal education, adult.

Рецензент: Слюсаренко Н.В.

УДК 37.016:54:373

Юзбашева Г. С.*

МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ ХІМІЇ В ПРОФІЛЬНІЙ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ

У статті розглядається диференційоване навчання в профільній середній освіті. Розробка методичної системи допомагає розв'язати деякі питання в методиці навчання предмета, розкриваючи зміст складових цієї системи. Цілісна система з таких важливих і взаємопов'язаних компонентів, як мета, завдання, діагностика рівня навчальних можливостей учнів, різнорівневий зміст, навчально-методичне забезпечення, програмовано-педагогічні засоби, методи, форми, об'єднання школярів у групи, готовність учителя працювати в експериментальних класах, моніторинг результатів діяльності, створюють систему роботи вчителя в диференційованому навчанні хімії.

Ключові слова: профільне навчання, методична система, навчальні можливості, інтерес до навчання.

Особистісно орієнтований підхід профільного навчання передбачає зміни в змісті, методах та організації навчально-виховного процесу для підвищення інтересів, схильностей учнів, створюючи їм необхідні умови для орієнтації в майбутній професії.

Разом із цим аналіз праць українських науковців Н. Бібік, О. Бугайова, М. Бурди, Л. Величко, М. Головка, В. Ільченко, В. Кизенко, О. Корсакова, Л. Липової, Н. Матяш, О. Овчарук, О. Топузова, С. Трубачова та ін. і зарубіжних досліджень з питань профільного навчання Р. Іванова, А. Каверіна, А. Корошенко, Є. Мінченкова, І. Лернер, О. Fogarty, L. Nicholls, M. Slugston та ін. засвідчує, що диференційоване навчання найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, розширяючи можливості учня у виборі власної програми розвитку.

Успішна реалізація диференційованого навчання в старшій школі здійснюється

*© Юзбашева Г. С.